

Нещоденний щоденник
Роман Іванович Іваничук

Роман Іваничук. Зібрання творів (Фоліо) #23

Роман Іваничук (1929–2016) – відомий український письменник, лауреат багатьох літературних премій, серед яких Національна премія України ім. Т. Шевченка. У його творчому доробку близько двадцяти історичних романів, якими письменник заповнював білі плями в нашій історії. Р. Іваничук розширив жанрові межі історичного твору, відкривши перед читачем минувшину, що активізувала національну пам'ять.

До видання увійшли щоденникові записи письменника, в яких він як споглядач та безпосередній учасник описує знакові події політичного й літературного життя України протягом 2003–2004 років. Зокрема, Р. Іваничук художньо осмислює буремні дні Помаранчевої революції, показуючи, як упродовж кількох тижнів руйнуються усталені поняття, трансформуються моральні закони, змінюються люди.

Роман Іваничук

Нещоденний щоденник

© Н. Р. Іваничук (правонаступниця), 2021

© Н. Л. Бічуя, В. В. Габор, Н. Р. Іваничук, упорядкування, 2021

© В. В. Габор, примітки, 2021

© М. С. Мендор, художнє оформлення, 2021

2003

Повертаюся до мемуаристики й буду в цьому жанрі працювати до кінця свого життя, оскільки романні теми в мене вичерпалися. До того ж мою свідомість водно діймає

переконання, що майбутньому читачеві достовірні свідчення будуть набагато цікавіші, ніж змодельовані під власний світогляд і досвід письменника сюжети, які не є документальним відбитком проминулого часу й представляють лише авторське артистичне вміння бачити світ у спектрі власних смислів, а не у світлі конкретної правди.

Зрозуміло, я аж ніяк не намагаюся применшити вартість художнього слова, бо тим самим поставив би під сумнів потрібність власних творів, праця над якими була найвищим сенсом мого життя, моєю мовою, засобом спілкування з людьми і часом, пропагандою вистражданих мною ідей, певним примусом для читача сповідувати мої переконання – художня творчість так чи інакше оперує імперативом, ну а читач вряди-годи хоче звільнитися від нього й пірнути в достовірність, яка дає змогу зіставляти буденну реальність із заманливим, звабливим і розкішним обманом художнього мовлення та найефективніше наблизитись до істини.

У нинішній час розпачливих пошуків нових напрямів і стилів, безпардонного свавілля, абсурду, лукавого, а то й безглузлого штуркарства, словесної розпущеності й глорифікації морального блуду все навалніше спливає на дзеркало літературного процесу мемуаристика як фактор істини.

* * *

Щоб розпочати писати книгу спогадів, мушу повернутися в думках на цілих п'ять літ назад, коли-то побачила світ моя перша книга мемуарів «Дороги вольні і невольні», яка складається із трьох частин («Благослови, душе моя, Господа!», «Мандрівки близькі й далекі» та «На маргінесі»), й хоча б пунктирно прослідкувати, які ж то події задемаркували пройдений шматок мого життя й залишили нестертий слід на рантуху душі – й від того я став старший, досвідченіший, невигою зраниений, цілюще втішений, зневірений і спонадіяний на кращу долю. Хочу збагнути, скільки вартувала моя праця, котра давала мені засоби на прожиток, втіху від усвідомлення своєї потрібності, а моему народові й державі – дешицю користі.

Я відкладаю на хвилику перо, щоб пригадати, скільки книжок видав за цей час, скільки відбув зустрічей з людьми з приводу поточної політики й помітних зрушень у літературному процесі, скільки можу нарахувати таких студентів, які скористалися із моїх знань, скільком громадянам додав отухи своїм оптимізмом, а скількох зневірив скепсисом – всього було за ці блискавично короткі п'ять літ, – та ось мій погляд упав на вулицю, я побачив крізь вікно будинки, замаєні прапорами з чорними биндами, і вмить згадав, що нині 27 липня – перша річниця страшно, неймовірно трагічної і врешті-решт безглуздої у своїй випадковості події, яка сталася на Сквилові рік тому й від неї загинуло сімдесят сім людей, і щонайстрашніше – двадцять вісім діточок, які народилися в час нашої Незалежності, й мітив Господь їх не на смерть, а на животворну працю для молоді української держави.

І непроглядний туск влився в мое серце, а все, що не було тим туском, втратило будь-який сенс. Бо що вартують мої книжки супроти цих смертей, чи полегшать мої писання біль батьків, дітей, братів, сестер, які залишилися живими? Цей біль умить зіжмакав мою душу батьківським страхом, бо ж на Скви́лівському летовищі був у той страшний день і мій внук Василько зі своїм батьком, – і яким я був би нині, якби їх не стало, чи взявся б після того коли-небудь за перо – таж ні, а якою б була та моя переміна, важко навіть уявити: сотні людей стали в той день інакшими, а з ними і я...

Не зміг я зостатися незмінним й після страшного для мене 2000 року, коли нетерпляче ждав у гості приятелів, щоб відсвяткувати з ними перелом тисячоліть, а замість дзвінка у двері тривожно засигналив телефон, і я дізнався, що трагічно загинула моя молода приятелька – ніби дочка, ніби сестра – добра, мудра, невтомно роботяща Соломія Павличко, і я донині не можу, а то й не хочу позбутися відчуття, що сам став її батьком і не маю перед ким вилити свій жаль, чейже самому собі співчувати не можна; я можу лише грішно проклинати Бога, який забирає до себе найкращих. Бо чому він дозволив убивцям відрубати голову Георгієві Гонгадзе, бо чому ще раніше забрав Володимира Івасюка, Івана Миколайчука, Грицька Тютюнника, а посередності й підляки живуть собі до глибокої старості; від цих втрат я стаю зраним, вихолощеним, і яких треба зусиль, щоб після таких ударів знову підніматися, ставати до праці й знаходити у ній непроминальний смисл!

За вікном майорять прапори і розвіваються на вітрі чорні бинди...

* * *

Прости мені, Господи, за богохульство, Ти мудрий і справедливий: пригашуеш розпачливий біль, що паралізує діяльність, вливаючи в душу отруту знеохочення, й повертаєш мене до праці, яка, зрештою, набуває особливого сенсу при непоправних втратах.

Рівно за два тижні після скви́лівської трагедії настигла мене велика радість: львівське видавництво «Літопис» видало книгу мого життя «Вогненні стовпи», яка завершила п'ятнадцятитомний цикл моїх історичних романів. Працював я над цим твором п'ять літ, а якщо мовити правду, то весь свій свідомий вік, що проминув у тісній дотичності до історії українського партизанського руху періодів бойових дій, репресій проти учасників реконкісти й осмислення наслідків руху опору як у середовищі нашого народу, так і у ворожому стані.

Працю над романом про УПА я розпочав у свої чотирнадцять років й назвав його «Кривавий тан». Звичайно, була то школярська спроба, й роман літературної вартості мати не міг, проте він засвідчив мое аж гейби генетичне прагнення опанувати надсерйозну суспільну тему, тому я вважаю датою початку роботи над романом 1943 рік.

Про те, що трапилось із моєю спробою, я написав у першому томі своїх мемуарів: рукопис «Кривавого тану» вилучив під час обшуку в нашому домі енкаведист лейтенант Шкрупила, й мене тоді не заарештували тільки тому, що лейтенанта того ж весняного дня 1945 року зустріла партизанська куля в бою на Солтисовій горі. Та я впевнений, що в архівах нашої СБУ і досі тліє той товстий шкільний зошит, списаний фіолетовим чорнилом.

Справжня й відповідальна праця над книгою про УПА розпочалася в мене п'ять років тому, і я знаю: роман має нечуваний, як на нинішній день, успіх тому, що в ньому за художнім камуфляжем ховається пережита мною правда: із сьогоднішніх українських прозаїків, які були свідками національного повстання 1942–1952 років, залишився тільки я.

Упродовж багатьох років – від першого дня Незалежності, а то й раніше – спонукували мене читачі, щоб я написав роман про Українську Повстанську Армію. Та я все остерігався, щоб не вразити ще живих учасників визвольних змагань одробиною неправди, яка могла б вкратися у твір, або ж навпаки – гіркою правдою, котру сьогодні так цнотливо і, зрештою, легковажно заслоняють романтичним флером надто завзяті патріоти; а може, закон епічного жанру вимагає глибокої ретроспективності, яка відсуває на другий план надмірну задокументалізованість та публіцистичність...

Та врешті я переборов страх і зважився дати на суд читачеві спробу художнього осмислення драматичної історії останніх наших збройних змагань за незалежність.

Важкою була ця праця, й мені добре тепер видно її недосконалості. Однак вірю: прийде час, і в нашій літературі з'явиться велика епопея, яка висвітлить всю історичну правду про часи військових дій УПА й кине чітку проекцію на дальшу боротьбу за утвердження української державності прикладами і незрівнянного героїзму, і моральних зламів утомлених борців.

Для того щоб написати цей роман, мені треба було уздріти епоху УПА в двох ракурсах: історичному й нинішньому. Складною була боротьба наших предків за свободу, але й сьогоднішнє її утвердження не легше: подвиги, які здійснював український народ у битвах, мають повторитися у нинішній щоденній праці, а помилки, що їх допустили пращури, не повинні повторитися в сучасному політичному процесі, – історія ж УПА стоїть рівно посередині між минувиною та сучасністю й акумулює в собі наш вічний животворчий дух – з усією його потугою і з усіма слабкостями. Можна сподіватися, що майбутня епопея про Українську Повстанську Армію не стільки констатуватиме історичні факти, скільки намагатиметься відтворити модель українця, який зі своїм досвідом, ментальністю, благородством, гріховністю, високою національною свідомістю, а нерідко й політичною сліпотю опинився сам на сам між двох вогнів, які пожирали один одного, не усвідомлюючи, що вивільняють місце для нового державного утворення, котре отримало можливість для росту аж нині – на цвинтарищі колись могутніх сил. Й автор тієї найдраматичнішої у світовій літературі епопеї муситиме передовсім визначити ціну нашої свободи й величину моральної контрибуції, що її за нинішнє безголів'я стягне з нас історія,

коли нарешті встановить квоту за пролиту пів століття тому кров.

А поки що народжуються предтечі великого майстерстику, і піонерам завжди найважче. Адже в наш практичний час про лицарство писати нелегко: автор змушений балансувати між поезією минушини і прозою насущного життя, в якому вартість здобутої свободи вимірюється, на жаль, тільки рівнем достатку. І майже неможливо – коли на зміну романтичній добі реконквісти приходить доба мрій про ситість – прикладами героїзму переконати зневіреного плебея в доцільності страдної Незалежності.

Тому я мусив з вірою, стійкістю й неситістю Дон Кіхота вступати в чужий і незвичний для сучасного покоління героїчний світ і оспівувати ідеал, який багатьом здається віджилим і непотрібним. Та саме в цій несумісності романтичного ідеалу і приземленої дійсності полягає сенс мого роману: якщо вже неможливо повернути часи лицарства, то хай хоч висвітляться постаті героїв, мічених перстом Божим.

І ось я тримаю в руках мій вистражданий, ще теплий роман «Вогненні стовпи»: приніс мені його додому директор видавництва «Літопис» Михайло Комарницький – мій добрий приятель. Добрий не тому, що видав книжку, – в цьому не тільки я, а й він був зацікавлений, – а що послуховався моєї уклінної просьби: вручив мені сигнальний примірник до 10 серпня – знаменної для нашої родини дати, 75-ліття мого улюбленого брата Євгена, якому я присвятив свою працю. Він, як колишній партизан, був моїм консультантом під час роботи над книгою й чимало деталей, до яких я не зміг би ніколи додуматися, підказав.

І ми з сином Яремою помчали автом до Коломиї на наше родинне свято...

Мій брат – особлива людина. Про свої страждання на каторзі він розповів у книжці «Записки каторжанина», то я не буду про них згадувати, зазначу лише, що в тих його спогадах немає ні слова скарг, ні крихти озлоблення до людей, які жили на волі, – а скільки мені довелося почути докорів від професійних патріотів: ти не сидів, не сидів!; і я теж ніколи не хизувався тим, що ще в шкільному віці пробув у коломийській тюрмі кілька місяців; спогади брата пронизані добротою й усвідомленням, що сам вибрав для себе таку долю й пишається нею, хоч добре знає, що якби не вона – став би він художником або письменником, геологом або ботаніком, дизайнером чи архітектором – мав Євген безліч творчих задатків, був він найобдарованішою дитиною в нашій сім'ї – і весь той свій духовний скарб склав на вівтар нашої Незалежності.

Спогади Євгена пройняті ще й непідробним гумором й зовсім не чорним, як можна б сподіватися, і я думаю собі: чи ж то не оптимізм допоміг йому вижити на каторзі – одне слово, Нусько, як ми його по-домашньому називали, побачивши в моїх руках довгождану книжку, вихопив її в мене, розгорнув і, прочитавши на титульній сторінці присвяту, сказав до родини: «Всієї книжки можете не читати, але першу сторінку – обов'язково!»

А ввечері посходилися гості вітати Євгена з ювілеєм, і він щиро тішився, що дожив до

такого поважного віку, а міг же колись не вилізти із штабеля дистрофіків, яких вивозили із зони у вічну мерзлоту безмежної тундри, щоб там залишити непохованими; що сидять біля нього два сини, які вирости в Росії, а розмовляють галицьким діалектом; що сиджу поруч з ним і я, – й він радіє, що має такого брата, який зумів написати про найгероїчніший і найтрагічніший визвольний український чин, і ні краплі не заздрить... А я таки заздрю його доброті, бо такої в мене далеко немає – я надто багато в своєму житті ненавидів; та його доброта передається нині й мені, і я знаю, що кращої винагороди за свій роман ні від кого не отримаю.

...Пишу ці рядки, коли мого брата вже немає на світі, – лежить він у свіжій могилі на Воскресінецькому цвинтарі поблизу Коломиї – поруч із ще свіжішою могилою дружини Марії, яка пішла слідом за ним на сам Великдень. Обое колишні партизани, обое колишні в'язні...

5 лютого цього року зателефонував з Коломиї мій племінник Роман, він ридав, і я насилу втямив, що помер Нусько. Це було страшно: чому так несподівано, адже здавався зовсім здоровим! Та, видно, надвержений по тюрмах організм врешті зносився – і мене стало наполовину менше.

І знову ми з Яремою мчимо автом у тяжкій мовчанці, бо жодне слово – жалю чи то розради – не мало б тепер ніякого сенсу: досі ми їздили до Нуська, а тепер просто до Коломиї – зчужілої, знелюдненої, хоч добре знаємо, що там, на подвір'ї братового дому, стоїть тьма людей у безнадійній скорботі, та вже вони не мої – моїми були тоді, коли серед них знаходився Євген, а нині на коломийський світ упала мертва пустка, і я не можу з цим змиритися...

У моїй уяві брат ще живий – чи то ми з ним, ще дітьми, прошкуємо з Трача через Лази до пилипівської бабусі в гості: довгоногий Нусько залишає мене весь час позаду, а я плачу від кривди, що менший за нього і наздогнати не можу; то він шие з маминих старих капелюшків водолазний костюм і обіцяє опустити мене в ньому в Піневу калабаню, щоб я дістав з її дна тритонів, яких хоче забальзамувати у формаліні; то я з відкритим ротом придивляюся, як Нусько розмонтує бомби біля збитого німецького літака на Воловому – і як тільки ми залишилися живими?; або збираємо гриби, які він знаходить під кожним деревом, а мені ні один не потрапляє на очі, я сідаю біля якогось дивного куща з опеньковими голівками замість листя і гукаю, що далі не піду, й Нусько вертається до мене злий як чорт і раптом регоче, і в його сміху вчувається чорна заздрість (таж ти, дурню, знайшов гігантський кущ гливів і сам того не знаєш!); то ми ночуємо удвох на Полярному Уралі над чистою водою, а ночі немає, а тундра цвіте, й каже Євген, що чарівнішого краю на світі бути не може, а я дивуюся з того його телячого оптимізму, адже він тут прокаторжив десять літ; врешті з моєю допомогою Євген видає книжку свого життя і в безмежній радості тулить її до грудей, вимовляючи щось зовсім блюзнірське: «Та за таку втіху варто було й страждати!», і я розумію його, бо знаю, що то за щастя отримати з видавництва свою книжку, а тим більших коли вона перша; або ж вони удвох із сином

Романом розкопують у Яблунові криниці, заповнені останками більшовицьких жертв, і знаходять два зв'язаних колючим дротом кістяки – хлопця й дівчини, і цей жах стає стержнем мого роману «Вогненні стовпи» – всюди він, живий Євген із вічною його самоіронією й гумором, з його музеєм дерев'яних потвор, яких він уздрів і вийняв із колошмаття смерекового коріння, і ті його альбоми із засушеними полярними квітами, так вдало скомпонованими, що й досвідчені художники дивуються, і витворно оправлені фоліанти в його великій бібліотеці, й неймовірно смачно засмажені коропи, яких він виловив у Пруті, і його натхненні декламації поезій Франка і Єсеніна – весь світ повний Нуськом, живим, творчим і добрим!

...А він лежить незворушно в домовині, його незмінна усмішка застигла в кутику уст, і так піде він з нею в незнаний світ, і не сполошують її ні траурні піснеспіви, ні сальви з рушниць старих упівців на цвинтарі.

* * *

Повертаючись до недалекого минулого, щоб пов'язати відбулі події із нинішніми, я, не вмючи ні на хвилину відокремитися від політики (такий уже сутужний час!), наштовхуюся щоразу на шерегу, гурт, тусовку, а точніше – зграю умисних шкідників, які правлять нашою державою так, як це їм вигідно для власної кишені.

І несть їм числа, і всі вони довгі роки керують нашою державою, облудно декларуючи ріст економіки, розвиток демократії, європейський вибір і одночасно – спільний з Москвою економічний простір, плануючи реформи, які б забезпечили їхнє довголітнє перебування при владі, бо страшно їм, кримінальним злочинцям, опинитися за владним бар'єром; вони з абсурдною захланністю набивають у мішки непотрібну нормальній людині масу грошей, не усвідомлюючи, що з того вкраденого у народу багатства не доведеться скористатись, чей не взяли з собою ні на той світ, ні в тюрму, ані в печери румунський, югославський та іракський диктатори.

І повстали проти них зовсім інакші на вигляд особистості – з іншою ментальністю й метою, а ще народом люблені: тендітна, вродлива, завзята жінка й елегантний (за що його так люто шельмував одіозний журналіст Вадим Долганов) чоловік із мудрим чолом. Вони незабаром поведуть за собою народ, і я, зовсім не сподіваючись раптового чуда, все-таки вірю, що встигну й себе залучити до трибу нового будівництва української держави й покласти свою цеглу в підмурівок...

Ніколи не намагався стояти поруч з високопоставленими, мені вистачає власної спромоги утримуватись на своїй землі й так чи інакше бути їй корисним... Мені інколи ставало гидко, а то й жаль, коли спостерігав за одним поетом, який від ранньої юності й до старості водно з безмежною тугою поглядав на високі президії й вибирав для себе місце серед достойників, і коли йому вдавалося протиснутись проміж них, він умить надимався,

уявляючи себе сильним світу цього, а як тільки його проганяли з високих місць – ставав ураз схожим на скинутого з балкона крихітку Цахеса – безсилою й нікчемною... І ніколи не забуду магістратського двірника, який замітав площу перед ратушею в день підняття національного прапора, і коли йому якийсь патріот звернув увагу, щоб не заважав святкувати, він відказав з гідністю політичного діяча: «У незалежній державі має бути чисто!»

Отож і я стою, як той двірник, свідомий своєї значимості – чи то в університетській аудиторії, чи за письмовим столом, а буває, й серед високих посадовців – я ніколи не відмовляюсь від спілкування з людьми в будь-яких суспільних сферах, бо це також праця.

З Віктором Ющенком я познайомився ще під час мого депутатства у Верховній Раді України: молодого вродливого мужчину, відомого фінансиста, ми обирали на банкіра держави. Звісно, націонал-демократи з Народної ради були готові голосувати за нього, але ж тоді наш парламент кишів комуністами, і ми в безнадії сподівалися, що, може, вони ще не зорієнтовані, хто є Віктор Ющенко, й хоч частина їх проголосує «за». Та наші надії ураз згасли, коли претендент без елементарної дипломатичності заявив з трибуни: «Голосуйте, як хто хоче, тільки ось що скажу вам: я український патріот і – вмію!»

Ці слова, видно, мали магічну силу – Ющенко й донині володіє певною магією, адже його рейтинг не падає вже багато років. Й хоч був він для комуністів неприйнятний, все ж сталося диво: табло висвітлило тріумфальну перемогу претендента, депутати проголосували за нього конституційною більшістю. Подібне повторилося, коли його обирали прем'єром України. А втім, за допомогою самої магії надто довго при владі не протримаєшся – ми вже нині знаємо, коли і як опам'ятовувалися Ющенкові вороги...

Це зрозумів і сам Віктор Андрійович: він відсунув від корита олігархів і виплатив людям зарплати. За це його й зняли олігархи з посади прем'єра, і він сказав тоді: «Я їду, щоб повернутися!» І він повернувся до людей – став народним лідером, очоливши перед виборами блок «Наша Україна».

На початку минулого року Ющенко приїхав до Львова. Саме тоді я очолив львівський Комітет громадських організацій на підтримку «Нашої України» на виборах, й мені, Почесному громадянину Львова, випала честь привітати гостя в сесійній залі Львівської міської ради з присвоєнням йому такого ж звання. Я сказав: «Ми підемо за вами, Вікторе Андрійовичу, якщо ви від нас не відступитеся». – «Ніколи цього не станеться!» – відповів він, обнімаючи мене.

Увечері Ющенко запросив представників львівської націонал-демократичної громади в ресторан «Ювілейний» на дружню вечерю, і я втішався тостами патріотів, які славословили лідера й бажали йому стати Президентом України.

Та незабаром настигло мене прикре розчарування.

22 травня цього року, на саме свято «В сім'ї вольній новій», приїхав до Львова прем'єр України Віктор Янукович. Учасні в Шевченківських святкуваннях він не брав, бо навіщо це йому – донбаському русофілу, проте запросив на вечерю, теж дружню, групу творчих працівників, тих самих, які недавно вітали Ющенка в «Ювілейному», – в ресторан «Озеро» в Наварії.

Мені теж запропонували повечеряти з високим гостем. Я довго вагався, адже рік тому заявляв про свою прихильність до экс-прем'єра Ющенка: як оцінять люди мою згоду? Проте таки спокусила цікавість...

На вечорі я сидів серед своїх колег – художників, письменників, акторів – якраз навпроти прем'єра і голови Львівської обласної адміністрації Мирона Янків, який вже не один раз пропонував мені зустрітись з ним сам на сам для дискретної розмови, та я все ухилявся.

Янукович перший, як і належить, взяв слово для тосту й довго говорив про плани своєї діяльності. Він обіцяв нам золоті гори, а я й не дивувався з його словесної щедрості, адже передвиборна президентська кампанія фактично вже розпочалася, і всі знали, що прем'єр наступного року оголосить себе кандидатом на посаду Президента.

Ситуація була непроста: а як нам, однодумцям Ющенка, які зібралися на бенкет до його супротивника, повести себе? Мовчати? Городити банальки про наші творчі злети? Викувати патріотичні фрази про Незалежність?

А Янукович говорив і говорив, його тост майже нічим не відрізнявся від парадних звітів першого секретаря компартії на першотравневому урочистому засіданні, я подрімував, та раптом прокинувся, немов ужалений, від нахабних слів прем'єра:

«Я щиро люблю галичан, – сказав він, ласкаво усміхаючись, – ми з дружиною розмовляємо у Львові тільки по-українськи».

Та всі мовчали, покірно вислуховуючи поблажливу і зверхню мову чужака, який ось ділить наш край на російський і український регіони – тож що для нього Україна – російська колонія, Малоросія, Хохляндія?

І який пройняв мене встид, коли наші патріоти почали один за одним підводитися й дякувати чужинцеві за його прихильність до нашої культури й мови, мало того – дехто уклінно просив, щоб він кандидував у президенти, «а ми всі підтримуємо вас, нашого улюбленого керівника!»

Але ж ці самі особини всього рік тому так само величали Віктора Ющенка! Де я опинився, подумалось мені, – і що про мене люди скажуть, коли я промовчу?

«Шановний прем'єре, – промовив я, підвівшись. – Чи вам дозволено, а коли так, то хто дав дозвіл ділити нашу державу на українську і російську? Як ви могли допустити, щоб ваші міністри, зневажаючи Конституцію і український народ, демонстративно користувалися на службі іноземною мовою? Чому ви не підкажете Президентові, щоб у Криму і на Донбасі він розмовляв по-українськи? І за що вам тут дякують, адже нічого доброго для України ви ще не зробили!»

Я теж говорив довго, і після мене вже ніхто не взяв слова. Янукович, стримуючи гнів, щось пояснював мені й нарешті подякував нам усім за присутність. А я ще сказав до Янків: «Ви запрошували мене на конфіденційну розмову, то вважайте, що вона вже відбулася, я нічого іншого вам не скажу».

На другий день весь Львів говорив про мій виступ: знайшовся, мовляв, один із мільйонів... За кілька днів Янків зняли з посади – не думаю, що через мій тост. А може...

Нині ж я заглядаю в майбутню осінь і прикидаю в думці: а чи хтось із тих плебеїв, які так принизливо повели себе перед Януковичем, згадає мої слова, коли треба буде заходити до кабінети й вибирати в бюлетені одне ім'я із багатьох кандидатів на президентську посаду?

* * *

Наприкінці липня цього року я відніс у видавництво «Літопис» свій останній роман «Через перевал», який завершує, немов шпиль багатопверховий будинок, п'ятнадцятитомний цикл історичних полотен. Хронологічно я підійшов у них до нинішнього дня і з досягнутої крайньої висоти споглядаю далеку й близьку нашу історію, намагаючись за допомогою історичного досвіду оцінити стан літератури й політики на переломі тисячоліть.

Мій химерний роман «Через перевал» виявився для мене самого ще й містком, яким я перехожу від художнього творення до мемуаристики – в ньому я намацував сьогоднішні події і хоч дбайливо прикривав їх романним флером, все ж вони є справжніми, майже не придуманими – так врешті я виривався з тенет художнього камуфляжу на чисте поле реальності.

Чи добре це? Хто зна... Впевнений лише в тому, що кожен письменник мусить завершити свою працю спогадами, щоб майбутній читач міг побачити ґрунт, з якого виростало мистецтво. Він захоче знати, якими ми були в житті, що нас єднало чи роз'єднувало в ході літературного процесу, як вrostали нові віяння в традицію, як народжувалися традиції нові і що із старого багажу творці забирали з собою; які конфлікти розпалювалися між митцями і чи шкодили вони, а може, сприяли мистецькому поступові; майбутнього читача цікавитиме й інтим, а що епістолярія вийшла з ужитку, то він шукатиме його в спогадах; читач захоче знати теж про наші незгоди й сварки, адже ми були людьми – не ангелами, і поки я дійду до своєї оцінки нових літературних напрямів і стилів, грішно зупинюся на

одному моменті болю, якого завдав мені товариш... Можливо, я б і не грішив – не розвереджував старих болячок, якби в них не заціпеніла образа за посягання на мою честь.

Я вимагаю публічного вибачення від Миколи Рябчука, який у закордонному інтерв'ю Бугомілі Бердиховській («Bunt pokolenia», Lublin, 2000) змалював мене як советського колаборанта.

Моя політична поведінка під час радянської окупації добре відома: я ні разу не пішов хоча б на дрібну угоду з комуністичним режимом, у жодному своєму творі не зганьбив себе похвалою окупантам чи плюгавленням національних святощів, я гідно витримав двадцятилітнє цькування за роман «Мальви»; працюючи редактором прози в журналі «Жовтень», я, ризикуючи своєю посадою, всіма правдами і неправдами проштовхував до друку оповідання Валерія Шевчука, Володимира Дрозда, Володі Яворівського, Ніни Бічуї, Дмитра Герасимчука, яких у певні періоди окупації ніде не друкували, – а ось одного разу не схвалив фейлетонних шкідів про дебілів і пияків Миколи Рябчука («Він був дебіл, але вона не була дебілкою», – так починався, пам'ятаю, один фейлетон: ну просто-таки геніальний зачин!) – і на тобі: мене за це обізвано колаборантом, прислужником, мало що не кадебістським поплічником!

Тож треба дійти до такого свинства!.. А чи ти вже забув, Миколо, як я розпинався на приймальній комісії Спілки письменників, членом якої був довгі роки, щоб тебе прийняли до неї, та ще й рекомендацію тобі давав? І ти добре знаєш, сам про це мені говорив, що якби не я, тебе не прийняли б – аж до горбачовської перебудови! А пам'ятаєш, як ти дякував мені, наздогнавши на Пекарській, і за рукав тягнув, запрошуючи на вино, щоб у такий спосіб віддячитись. Я ж не пішов на могорич, тож нині ти позбувся свого боргу в такий нешляхетний спосіб.

Що зайшло між нами тридцять років тому, я вже встиг забути, слава Богу – ти нагадав...

А зайшов якимось до мене в редакцію молодий, інтелігентний і, як виявилось в розмові, освічений юнак, який під кінець нашої приємної бесіди приголомшив мене інвективою, ніби в очі плюнув, – а був я вже автором «Мальв» і «Манускрипту з вулиці Руської».

«Ви добре знаєте, що українська проза нині в занепаді, це не проза, а хуторянське белькотіння, і я хочу започаткувати новий напрям у цьому жанрі».

Мені треба було покепкувати з вискочки, та я, на свій сором, затаїв на нього пізьму і, зовсім справедливо оцінивши його бездарні екзерциси, висипав на його голову купу нищівних завваг, вдовольнивши при цьому свою амбіційність.

У редакційній кімнаті сиділо нас четверо. Я, звісно, навчав початківця недозволенним тоном, і він, затаївши на мене злобу до того часу, коли я вже перестав бути йому потрібен,

заявив на всю Європу, що вмісне я говорив так голосно, щоб працівники редакції почули, і хтось з них доніс у КГБ! Але ж доносити не було що...

Одне слово, я своїм нетактовним випадом зробив ще й добру справу: відбив назавше Рябчукові охоту писати прозу, і він став непоганим критиком і політологом.

Але чому ж ти, Миколо, ніколи не сказав мені в очі, що я тебе скривдив своєю нечемністю, навпаки – завжди обнімав мене при зустрічі, а одного разу ще й передав від своєї мами підписану нею для мене якусь книжечку – ну просто-таки родинна любов! А потаємно, немов... – не хочу порівнювати – закрався ззаду й боляче вкусив мене у п'яту! Не знаю, чи попросиш вибачення, та якби раптом повернулися до нас лицарські часи, я б викликав тебе на дуель.

...А тепер про літературу.

Якось, ще за часів розквіту літературного шістдесятництва, той же Микола Рябчук, наслідуючи великих попередників – Г. Лессінга й І. Франка, в одному зі своїх інтерв'ю претензійно вигукнув: «У нас нема літератури!»

Почути подібний розпачливий тренос було принаймні дивно, адже саме в той час українська література вибухла такими голосними іменами, як брати Тютюнники, Є. Гуцало, В. Дрозд, Р. Андріяшик, М. Вінграновський, Д. Павличко, Р. Кудлик, А. Лучук, Н. Бічуя, І. Драч, та й я, зрештою, не пас задніх – проте глашатай модернізму М. Рябчук, якому особисто не вдалося через відомі причини започаткувати нові стилі й напрями, став-таки лихим пророком.

Із проголошенням Незалежності літературу – маю на увазі молоду – ніби вітром здуло. Замість неї з'явилися літературні ерзаци, сліпе калькування з відомих, проте в сучасній Європі вже застарілих матриць – ті іздриківські маніпулювання над манерою західних модерних авторів й бездумне прищеплювання чужих зразків на гілки нашої садовини: не сумісні з кров'ю української штуки, вони зачахли і, звісно, плоду не дали; не міг прийнятися невластивий нашій моралі жаданівський содомізм, який допускає можливість злягання сина з матір'ю, а теж винничуківсько-покальчуківська порнуха, начитавшись якої й жінки не захочеш; а та проповідь сексуальної свободи, яка не минула навіть такого цнотливого автора, як Процюк, – згадаймо лише, як в одній його повісті парочка партнерів, прибувши в гості, зачинається з нетерплячки у ванній кімнаті й через те, що у партнерки місячні, вони займаються анальним сексом; а є ще оригінальніші варіанти злучок – в громадських туалетах; і всюди – ригачка, сморід фекалій, шарудіння тарганів, і всюди – злодії, садисти, мазохісти, налогові наркомани і вбивці, а ще – бабрання в постільній білизні наших класиків, проповідь національного нігілізму та дискредитація патріотичних почуттів – нема, нема літератури, є лише непристойні тексти!

Цього новітнього, з дозволу сказати, напряду не вдалось, на щастя, започаткувати

розумному Рябчукові, хоч як він цього бажав, – зробили це за нього інші автори, які назвали себе постмодерністами, не відаючи гаразд, що таке сам модернізм – та фундаментальна основа нового художнього світобачення.

Та потішмо себе тим, що це новітнє словоблуддя не має жодних перспектив, – тож пошукаймо таки справжнього мистецтва серед брудного й штукарського літературного хламу. А воно є – лежить на поверхні: невтримно твориться на наших очах потужний потік справжньої штуки – не справдилося лжепророцтво Рябчука!

Не маючи змоги ні вміння всеосяжно осмислити найновіші цікаві літературні віяння, хочу поміркувати лише над одним мистецьким явищем, яке зовсім недавно зринуло з-під пера вельми талановитого, з драматичною долею автора, нечуваного досі знавця мови, майстра стереобачення світу, творця українського потоку свідомості – Євгена Пашковського.

Євгенові начебто нема чого скаржитися, його творчість (п'ять романів-есе) відзначена Національною премією ім. Т. Шевченка, письменника знають і шанують, але ніхто із критиків та літературознавців не зумів ще збагнути, пояснити таємницю його письма, хоча, здавалося б, зробити це зовсім просто: автор романів «Бездня» і «Щоденний жезл», збагнувши секрети світового модернізму, зумів пересадити його на традиційний український ґрунт.

Та злива добірної живої мови, в якій і чистота, і оптимізм, і український біль; те вміння бачити в одному фокусі довколишній світ, немов у краплі роси, коли, нахилившись над нею впритул, осягаєш зором небо і землю, рух всесвіту й політ метелика, – це ж дар Божий! І ти, до втоми читаючи безконечний плин романної мови, в якій переливаються одна за одною начебто не зв'язані між собою події, проте чіпляється думка за думкою в один ланцюг, – і ти ловиш його цілість, і жодна ланка не випадає із сприйняття романного дійства, й не розсипається вервиця на окремі пацьорки. Так сприймається світ з вікна потяга: картини змінюють одна одну, пробігають перед очима, зникають, однак залишаються в пам'яті, і тобі вдається за одну мить пізнати тисячі життєвих митей як цілість, – аж тут зупиняється поїзд, і ти полегшено зітхаєш, перевантажений враженнями, та водночас і шкодуєш, що те мерехтливе видиво перестало існувати в живих зображеннях.

Я щойно закінчив читати «Щоденний жезл» Є. Пашковського і вже достеменно знаю: народилася в нас нова, світового рангу література – і хто ж то нарешті отримає так довго очікувану Нобелівську премію в Україні – автор цього роману чи нова зірка, що раптом з'явилася на українському небосхилі, можливо, вона й учениця Євгена: молода студентка з Івано-Франківська Таня Малярчук, яка теж приголомшила мене своєю новаторською повістю «Троянда Адольфо»? А може, хтось інший, ми ще не знаємо, та доконче він буде із школи Пашковського, який засвітив новизну.

Є, е, шановний Миколо, в Україні література, не треба каркати!

* * *

14 березня 2001 року раптово помер один із найвідоміших українських письменників Роман Федорів. Разом із ним назавжди відійшла літературна епоха «валєнродизму», як я її називаю: ніхто вже після Федоріва не йтиме більше на компроміси з владою всупереч своїм ідейним переконанням – з метою зайняти керівне становище у ворожому таборі й у такий спосіб приносити більшу чи меншу користь своїй нації.

Р. Федоріву вдалося чимало зробити доброго на полі нашої культури: він був спритним редактором журналу «Жовтень» («Дзвін») – часопис мав серед читачів надзвичайну популярність, незважаючи на просоветський камуфляж, а у своєму видавництві «Червона калина» Федорів повернув нашому народові десятки творів заборонених і забутих українських письменників...

Та чи варто було йому засмічувати лжепатріотичним пафосом свої романи й повісті? Якщо нинішні літературні митники будуть надто прискіпливі, то пропустять вони через кордон між невольною і вольною епохами не так багато творів Р. Федоріва, проте напевно будуть серед них «Жбан вина» і «Єрусалим на горах».

Подібне трапиться не тільки з творчим багажем Федоріва: по той бік перевалу свідками панування отруйного для літератури режиму залишаться компромісні писання І. Вільде, Д. Павличка, П. Загребельного, Ю. Мушкетика, В. Гжицького, та й мою трилогію «Край битого шляху», надщерблену півправдою, не пропустять митники в новий час.

Не судіть нас надто суворо, дорогі нащадки: такого жаху, крізь який пройшли ми, вам ніколи не доведеться зазнати.

Тож хотів би я сказати про Р. Федоріва щось високе, адже є що. Проте, як це завжди водиться, добрі, а теж і лихі вчинки людини лежать на поверхні і їх легко уздріти. Та є ще таємниці, і про одну з них, фєдорівську, я розповім: був Роман характерником і ворожбитом й відчув він, та ще й встиг про це написати – холодне наближення своєї смерті.

Таке передбачення можна пояснити хіба що містикою, та оскільки ця категорія ірреальна й поясненню не піддається, то мені залишається тільки повірити в можливість порозуміння людини з потойбіччям.

Я був шокований, прочитавши у «Дзвоні» останню повість Р. Федоріва, опубліковану буквально в день його смерті, – «Кларнет із лісу на піщаних горбах». Йдеться в ній про те, що автор почув із потойбіччя голоси заклятих душ італійських вояків, розстріляних

німецькими нацистами обіч Глинянського тракту у Львові: душі просили прийти до них і допомогти їм повернутися із чужаниці в рідний край. І автор відповів – буквально так написано в повісті: «Якщо ви вже порушили тайну тамтого світу й зуміли сконтактуватися зі мною, то я готовий вам служити», – і зрозумів він ще й те, що після цієї згоди станеться неминуче: для того, щоб допомогти неприкаянним душам, треба відійти зі світу цього...

Досі я знав тільки один літературний твір, у якому автор зумів описати момент своєї смерті – повість Осипа Турянського «Поза межами болю». Та ось я читаю твір Р. Федоріва й не можу позбутися моторошного відчуття дотику до трансцендентності: та сміливість письменника заглянути в потойбіччя неймовірна, повість вражає читача реальністю фатального переступу – такого зухвальства міг допуститися тільки характерник.

А втім, Р. Федорів усе своє творче життя перебував однією ногою в реальному, надто практичному світі, а другою – в ірреальному. У житті він створив для себе матеріальний достаток, а в творчості вибудовував неземний світ духовного ідеалізму, втікаючи від прокаженої дійсності. Бо чи є десь зафіксовані в історії опришківства ті неймовірні перипетії, які відбувалися з героями «Жбану вина»? І даремно критики намагалися прилучити цей твір до історичного жанру, не вміючи доглядіти зовсім іншого пласту – становлення національного духа в найвитворніших вимірах авторської фантазії. А чи могла існувати в реальному житті легкокрила дівчина Гейка – вимріяна чиста душа самого автора? А те моторошне відтворення світу рахманів, які втратили родову пам'ять, – чи то не модель найстрашнішої системи, яка на очах письменника заливала світ сірою повинню непам'ятства, й автор, йдучи на компроміс з нею, всіма силами намагався вирватися – хоча б у потойбіччя?

У цих своїх скупих роздумах хочу заакцентувати читацьку увагу на секретах федорівської особистості, в якій дивовижно поєднувалася приземлена практичність із високим злетом духу, уяви, фантазії, з його мольфарським даром заглядати в найпотаємніші глибини людських душ та в незвідані таємниці Космосу.

Й хотілось би вже нині знати – та це відкриється аж при майбутній моїй зустрічі з Романом, – чи вдалося йому вивести з піщаних горбів за Глинянським трактом стражденні душі італійських жовнірів і чи допоможе він допасти до вічного супокою душам українських мучеників – із Соловок, Колими, Сандармоху, Дам'янового лазу, Биківні – і несть їм числа, тим нашим піщаним могилам.

* * *

3 серпня. Я поїхав із групою львівських учених у Підлисся – на щорічне сходження на Білу гору до Маркіянового хреста.

Майже чверть століття не бував тут, а чому – не можу сам собі пояснити, адже колись,

заквартирувавши з ласки директора картинної галереї Бориса Возницького в королівській кімнаті Олеського замку і працюючи над своєю львівською трилогією («Черлене вино», «Манускрипт з вулиці Руської» і «Вода з каменю») цілих сім років, я часто вибирався в похід, пішо стартуючи з Олеська. Минав Ожидів, доходив до Підлисса, там хвильку відпочивав біля криниці між двома дубами на подвір'ї плебанії Маркіянового діда Романа Авдиківського, а далі спинався на Підлисецьку гору до піднебесного хреста, якого 1911 року народ на плечах виніс на честь століття і вічної слави Шашкевича, і йшов безкінечним Вороняцьким хребтом, минаючи Гавареччину, що сховалася в гірських проваллях, аж до Підгорецького замку й Пліснеського городища й до вечора допадав до Олеська – і все це за один день, і де бралися сила, охота й той порив не дуже вже молодого письменника, який, проинятий марнославною амбіцією, взявся завойовувати словом світ!

Гай-гай... Чогось таки досяг, а скільки нездобутого пропало за обрієм моїх бажань, та назавжди у пам'яті залишилась ця неповторна, як і молодість, дорога через ліси, переліски й байраки, те романтичне піднесення, ті неповторні миті, коли рукою досягав неба і брав у розтулені долоні м'ячик сонця, а слухом ловив і вловити не вмів потаємні згуки, що долинали з гаварецьких пропастей – певне, то перекликалися гончарі біля гарячих, мов саме пекло, печей, а може, пастухи виганяли на вечірній випас коней – і щоразу, коли закінчувався день, я бачив мого дикого коня, який галопував на схід – крізь дні і ночі, і віки – білий неосідланий кінь на гарячому крузі сонця...

Я нині знову тут – на вершині Білої гори. Священники відправляють Службу Божу в наметовій каплиці біля Маркіянового хреста, а колись лиса гора вже поросла молодим сосновим бором; я виходжу на край обриву і вдивляюся в неосяжну просторінь: внизу, немов коралові рифи на дні прозорого моря, припали до землі села Підлисса й Княже, вивершені срібними банями церков, а на світі тихо й світло, як це буває тільки в неділю: долинами по травах і хлібах сотаються тіні хмар, течуть, немов темні води, які щойно видобулися із землі, до глибоких байраків і ринуть нечутними водоспадами у вияри, а піднебесна гора, яку так любив Маркіян, височить над безмежжям нашої землі, й видно з неї всю Україну аж до Чернечої гори за Каневом.

І я знову дивуюся, як таким широким простором і мільйонами людей на ньому протягом століть могли володіти чужинці і що сталося би з нами, якби не вирости ці дві духовні вершини на нашій землі?

...Двадцять років тому я віддав читачам роман про Маркіяна Шашкевича «Вода з каменю»; книжка мала добрий розголос – за неї (і за роман «Четвертий вимір») мене було нагороджено Державною премією ім. Т. Шевченка, і я не збирався повертатися до цієї теми, хоч знав, що вона не вичерпана. Обірвавсь роман на півслові проповіддю Маркіяна, яку він виголосив по-українськи в Успенському соборі 1884 року, – не закінчився ще хресний хід великого Будителя, і не розгорнув я життєписів Івана Вагилевича, Якова Головацького, Миколи Устияновича – соратників Шашкевича, не дослідив усього періоду галицького відродження, який проліг між двома польськими повстаннями 1830 і 1863 років,

в котрих брали участь і українці, й завершився він появою в літературі буковинського солов'я Юрія Федьковича. А проміж цими датами пломенів 1848 рік, коли відбулося політичне становлення нашої нації – під синьо-жовтими прапорами на Соборі руських учених у Львові...

Не сягнули до цих подій мої руки, аж поки не сталася незначна притичина – інколи дрібна деталь стає поштовхом до поважної праці.

У червні 1999 року я поїхав на Шашкевичівські святкування в Новосілки, де спочатку був захоронений Маркіян, і на панахиді мене вразили сердечні й розпачливі співи трьох старих дяків над першою могилою Шашкевича. Було щось драматичне, а то й трагічне в риданнях «вічної пам'яті» – чи то над коротким життям поета, чи то від жалю, що цілих п'ятдесят літ його ім'я непростенно замовчувалось, або ж – про це дяки не могли знати – звучала в тих піснеспівах туга за втратою національного провідника, без якого «Руська Трійця» безнадійно розбрелася.

Тож затужив і я разом з дяками й незабаром той жаль перелив у другу частину роману, яку назвав «Саксаул у пісках» – про дерево, що смочче воду з піщаної пустелі, і став для мене цією міцною деревиною Іван Вагилевич, який серед ворожого польського оточення не сплюгавив Маркіянових ідей, як це вчинив Яків Головацький, спокусившись на царські милостині й нагороди.

Дилогію «Сполохи над пустирем» видало торік тернопільське видавництво «Підручники й посібники» – і ось нині, думаючи про цей твір і осмислюючи його, я згадав про свої невдачі в кіно.

Роман «Мальви» збирався екранізувати Олег Бійма, а «Манускрипт з вулиці Руської» – Іван Гаврилук, та в одного не вистачило грошей, а в другого – путері, і я думаю, що то й до добра, бо хто б робив ще й третій фільм, а я мрію про кінострічку суто львівську, насичену історією й духом мого неповторного міста.

Отже, сценарій для такого фільму готовий – моя дилогія «Сполохи над пустирем». І нічого додавати не треба, нічого не варто й домислювати – Львів середини XIX століття виписаний у дилогії зі скрупульозною докладністю у всіх суспільних площинах: плеяда будителів українського народу, львівська ірридента в образах геніального авантюриста Михайла Сухоровського, польського поета-революціонера Северина Гоцинського, коваля Йосипа з Круп'ярської й душителя повстань директора львівської поліції Захера-Мазоха, й нарешті – львівське дно в особах вуличного музиканта Яся Сакраменту, візника похоронних караванів пана Курковського й прекрасної Ганнусі з Погулянки – уособлення краси і горя Львова...

Вірю, що до когось із кіномитців – хай уже після мене – таки долунить мое волення: Львів заслуговує на серію історичних фільмів, а матеріалу сумлінніше зібраного, ніж у мой

дилогії, ніхто ніколи не знайде...

Нині ж я сиджу над обривом на Білій горі, й перед моїми очима зримо пробігають кадри з минулого і нинішнього життя Львова.

І мого – теж.

* * *

Львівська телестудія в особі молоді журналістки Ангели Лавринович на початку травня цього року зініціювала творчу виправу в моє рідне село Трач, щоб до мого 75-річчя, що нагряне 2004 року, підготувати про мене телефільм.

Мені склали компанію поважні особи, що зробило мені честь: крім Ангели й оператора подалися в доволі далеку дорогу директор видавництва «Літопис» Михайло Комарницький зі своєю дружиною, проректором Львівського національного університету імені Івана Франка Марією Зубрицькою, голова Львівського товариства «Просвіта» Ярослав Пітко та письменниця Ніна Бічуя, яка погодилася написати для «Літературної України» репортаж.

Стояла літня спека, ми в мікроавтобусі спливали потом, і перша прохолода повіяла на нас, коли ми переїхали Прут і звернули з коломийського тракту на урочище Волове, звідки дорога пішла стрімко вгору, й ми виїхали на зовсім інакшу, ніж пологє Запрудтя, площину, що височіла над рівнинами залісненим плато, й опинилися в селі, з якого розпочинався Косівський район, а тим самим Карпати – в моєму рідному Трачі.

Я й досі дитинно люблю це село, хоч покинув його більше пів століття тому й нині майже нікого з мешканців Трача не впізнаю, – дороге воно мені і здається найкращим на світі. Та що й казати, адже тут, а не в Коломії і не у Львові, закопана моя пуповина.

Я написав про Трач чимало, опоетизував його, створив про нього свою легенду, і моя приятелька Ніна Бічуя, яка зі своєї ласки першою читає кожен мій рукопис і ретельно редагує, давно мріяла побачити це село: уявлялося воно їй надзвичайно красивим у будинках і людях, романтичним, гуцульським, карпатським – й коли ми проминули рядок хат на присілку Зрубі й стали на горбі, з якого виднілися тільки ліси, сади і яруги, я помітив, як на обличчі Ніни малювалося гірке розчарування: села ж то у традиційному вигляді не існувало, ніби й зовсім ніколи його на світі не було, а Трач я видумав для себе самого.

Правда, вдалині виднівся разок хат на Царині; над проваллям у яр, який зветься Мочулою, стояла колишня школа – нинішній медпункт, а в підніжжі горба, що на ньому ми зупинилися, сховався за якоюсь потворною новобудовою, схожою на казарму, критий черепицею чепурний будинок і поряд із ним, немов капличка, – криниця.

І я вигукнув гордо: «Це мій рідимий дім!»

На подвір'ї батьківської хати було людно: до мене вийшли мої земляки привітати з хлібом-сіллю. І хоч я добре усвідомлював, що ці та подальші трацькі паради наперед зрежисеровані Ангелою, все ж радісно-терпке розчулення дійняло мое серце.

Та чи вперше? Я за своє творче життя мав аж три зустрічі з трачанами: перший раз у школі багато років тому, другий – на освяченні могили полеглим героям за волю України, а третій – на свій сімдесятирічний ювілей. І кожного разу прошивала мою душу пекуча сльоза – чи то з утіхи за славу, яку так тяжко здобути там, де ти колись корови пас, чей немає у своєму селі пророка; а може, з гордості за чесно виконану працю, та найпевніше через те, що тільки у своєму селі можна надто болісно відчути проминулий час: не впізнаєш людей і усвідомлюєш, що за твоєї відсутності тут перейшли цілі покоління...

Серед людей, які стояли на подвір'ї, я побачив лише трьох знайомих, моїх колишніх однокласників – Ярослава Грицика й Марію Слободян та її чоловіка Михайла. Вони піднесли мені коровай на рушнику, а молодь і діти співали «Многая літа»; потім я говорив щось про корінь і крону, про чисте джерело батьківської криниці й при тому поглядав на Ніну, а вона стояла – відсутня, з опущеними очима, й скрадливий скепсис вирізьблювався на її устах: їй, до шпiку костей натуральній людині, не штимувала ця театральність; потім відбулася зустріч у Трацькій середній школі, що стоїть, пишна, край села, й лунали в ній патетичні промови учителів на мою честь, і я говорив – теж, мабуть, патетично – про мікробатьківщину, про сільський цвинтар, де похований мій батько, довголітній трацький учитель, та заповідав поховати мене поруч із ним; усе це дійство було щире і все ж – на публіку, на телекамеру; я, нагадавши про свій вік, признався, що прийшов попрощатися з селом, та добре бачив, що ніхто не йняв цьому віри, мовляв, то лише поза, він аж ніяк не збирається ще відходити в кращий світ; і коли нарешті закінчилася парадна церемонія й Марія запросила нас на обід, а оператор і там знімав наші чаркування й тости, – тихо сказала до мене Ніна, яка сиділа за столом поруч зі мною:

«Я не зможу нічого написати, бо ж не бачила села, може, його й немає, може, воно – твій міф... І все тут відбувається, як завжди і у всіх...»

Більше вона нічого не сказала, та я знав, що думала приблизно так: я б хотіла побачити те, чого уздріти неможливо – тебе самого, прочанина, блудного сина, який сам, без публіки, блукає селом, лісами й виярами – там, де пастушив, учився курити, ловив руками мересниці в потічку, безсоромно заголював дівчаток, втікав від батькової покари за бешкети на толоці й, ховаючись у гаю, який зеленіє край колишнього батьківського поля, записував свої перші вірші у шкільному зошиті...

Я відчув, що саме так вона думала, і в цій хвилині постановив собі ще раз прийти в Трач – інкогніто.

Буквально за тиждень раннім ранком погідної неділі я стояв на Солтисовій горі, де відбувався колись кривавий бій упівців з москалями (про це я написав у «Вогненних стовпах») й звідки видно Трач, захований у глибокій западині, названий чомусь Боснею, а Зруб і Царина та ще Сталашукові горби з рядочками чепурних хат стояли, немов на сторожі з усіх боків села, стиснутого, ніби арабська касба, у виярах, що виповзали з пропасної Мочули над низовинні струмки, млаки й калабані, й не мало воно доріг, тільки круті стежечки поміж тинами; хатки поприліплювалися до схилів, деякі осіли, немов утомлені лелеки, на дно яруг і там закрилися садками, а в самому низу над потоком, що обмивав перше карпатське узгір'я – в ньому колись жінки прали білизну й мочили коноплі, а хлопчачи робили греблі й купалися в намулистих водоймищах, – над цим нині зарослим шуваром й навіки пропалим потоком стоїть церковця, заслонена з усіх боків столітніми смереками, й ніхто не міг би сказати, чому та церква так ретельно захована, адже храми стоять повсюдно на горбах і вивершують села; я стояв і думав, від кого колись заховався Трач, а певне, від татар, які від Снятина до Коломиї налітали Покутським шляхом, і хто із тих нападників міг доглянути затлумлене мало що не під землю село, якого не зраджували навіть церковні хрести, не могло воно сховатися тільки від большевії – і горіло, і порожніло; я дивився і жалкував, що не вивів своїх гостей на Солтисову гору, й вони тоді, а найперше Ніна, не верталися б розчаровані на запрутські рівнини, – та ні, подібного села насправді ніде на світі немає, треба тільки вміти його побачити!

Я сходив з гори хребтом, що розділяє Трач і сусідню Гуцулівку – колишній присілок, а тепер самостійне село, бо не було згоди між покутянами й березівськими колоністами; ми їх прозивали гуцулами, забуваючи про те, що для запрутських мешканців гуцулами були й трачани, а для гуцулівських – микитинські, для микитинських – брусторські, для брусторських – красноільські, і врешті виявлялося, що ніде нема тих гуцулів, бо за Красноіллям простиралися самі лише полонини й заросляки, але й там, коли спитаєш пастухів, де живуть гуцули, то почуєш одну й ту ж відповідь: «А май далі!»

Отож я зійшов гуцулівським хребтом до церковці, від якої аж до підніжжя Солтисової гори поповз цвинтар, у центрі якого височить меморіал полеглим у тутешніх боях партизанам і славному курінному Скубі; довго шукав батькової могили, а коли знайшов, то запримітив, що для мене біля батька місця немає – гроби так тісно тулилися один до одного, як хати на Босні – мало місця для горян і на землі, і під землею; у церкві правилася Служба Божа, священник повернув голову від престолу й, певне, хотів, як і ті жінки, які клячали й молилися, вгадати, що це за чужак увійшов з топірцем до церкви й чому стоячи творить молитву, – хто з них міг знати, що в мене нога хвора і вклякати мені не можна; ніхто мене не впізнав, я за хвилину вийшов з церкви й спустився стежкою у боснійську видолину.

Ось тут, коли на Великдень розходилася молодь з гаївок, я завжди з острахом минав гурт дівчат, серед яких стояла Анничка Грицикова, яку я кохав ще з першого класу, а вона про це й не здогадувалася – належала-бо Василеві Шевцевому й померла на сухоти перед самим шлюбом – найвродливіші трацькі дівчата вивмирили в сорокових, і красуня Наталка Слободян, яку я лише один раз поцілував у тому он вільшанику, – теж зчахля; і чому

Господь так запопадливо забирав їх до себе, певне, шкодував їхньої краси, яка мала потім знидіти в колгоспному кріпацтві; я минав зграйку дівчат з опущеною головою, а одного разу – то був будень, який враз засвітився для мене величним святом – у цьому замуленому нині ставку купалася сільська блудниця Олена, вона зовсім не засоромилася, коли я надійшов, – навпаки, повернулася, засліплюючи мене своїм прекрасним тілом і, по коліна стоячи у воді, заманювала грішним кучерявим лоном; я не втікав і не наближався до неї – стояв, зачарований найпотаємнішим видом, аж поки вона не занурилася по шию у воду й глузливо зареготала; я спинаюся стежкою поміж тинами, а в селі тихо, навіть ніхто з вікон не виглядає; скрадаючись, проходжу чужими садами, допадаючи до рідного й теж чужого тепер дому, перетинаю обійстя діда Федора, найближчого нашого сусіди; Федора давно вже на світі немає й хата його спорожня – всі повивмирили й ніхто вже її не доглядає, а от вулики з Федорової пасіки ще стоять рядочком – мертві й струхлявілі; врешті виходжу на дорогу, біля якої громіздиться глупа забудова – ніби ангара чи казарма, і хто її й для чого вибудував, а за нею – мій рідний дім і рідна криниця.

Тиждень тому вітали тут мене земляки з хлібом-сіллю, а нині нікого немає – чи то ніхто в моїй хаті не живе, чи, може, господарі до церкви або в гості пішли при неділі; мені так хочеться й перед тим, як зайти до світлиці, притьмом вилізти сходами на стрих та перемачати рукою за кроквами, чи не залишилось там ще якогось мого зошита, однак не роблю цього: скрадаючись, переходжу подвір'я, де колись, на току, ми з батьком обмолочували житні снопи, а горіх, що заступив стежку до потоку, всох; я обминаю його й опиняюся в саду, який посадив мій батько; ось тут осінніми ночами ми з ним варили сливове повидло, а ось та вишня, з якої зганяв мене недоносок з доброї сільської родини Йосип Маланчин, коли я повернувся з армії й хотів поласувати своїми вишнями, а вони вже були не мої, бо Йосип відрізав наш город аж до хатнього порога, прилучивши до колгоспу; а тут я бігав, ловлячи павутиння бабиного літа й намотував його на патичок, мріючи намотати стільки, щоб з нього міг Василь Марусин зіткати на своєму ткацькому верстаті хустину для Аннички; а тут, пасучи корову на воловоді, я знущався над уїдливіми гедзями – нашпилював їх на соломинку й пускав у повітря, й летів той гедзь, наче відьма на кочерзі, й зникав над житами; а коли корова бицкалася й бігла у шкоду, я розстібав розпірку на штанцях і пісаяв – тоді моя Мінка верталася із найсмачнішої шкоди й вилизувала солону траву аж до ґрунту: ті сліди надовго залишалися на землі, й батько, коли косив отаву, сварив мене за те, що я зіпсував вигляд гладко виголеного покосу...

А за садочком – наше поле, що збігає схилом від трьох черешень при гуцулівській дорозі до зарослого грабовим гаєм потоку, – цей шматок землі я обробляв до кожної грудочки: батько сапав кукурудзу поруч зі мною й сторожко поглядав, щоб я не стяв зайвого стебла, і я старався, як міг... Вчився тоді в Коломиї, а влітку працював на полі – любив сільську працю, й сусід Микола Горбатишин не раз говорив батькові: якби Романові не советська, а чеська держава, то не треба було б йому шкіл – став би маєтним газдою; від роботи ламало в попереку, і я деколи збігав до потічка нібито води напитися, а з потоку прокрадався межею до черешень, вилазив на котрусь із них і об'їдався чорними гіркими ягодами, від яких крутило в носі, я голосно чихав і цим себе зраджував – батько підводив

голову і кликав мене до роботи; те поле і досі сниться мені, а все покрите дунаєм високого жита, і я жну його, як тоді, в'яжу в снопи і складаю в клані; та наставала неділя, й тоді я пропадав у ярузі, зарослій грабиною, – там ми з братом Євгеном мали свій ставок з мересницями, яких виловлювали в потоці біля церкви, а ще заховали в печері мадярського карабіна, коли вистріляли всі патрони, й селяни думали, що то фронт повертається з гір; я спускаюся в яр, та печери вже не знаходжу, і ставка давно немає, а грабові прутики стали вузлуватими деревами, я не впізнаю свого гаю, проте знаю, що він мій; на полі нікого немає, бо неділя, але хто його обробляє, я ж робітників не наймав; виходжу з хатів й опиняюся на тому місці, де пролягала межа між нашим і Солтисовим полем; межі немає, але я добре пам'ятаю, де муружився межовий пруг – тут і далі росте чебрець, я лягаю долілиць і вдихаю його запах, а з далини крізь сад проглядає шальована жовтими дошками моя хата – і все це мое, рідне і власне, я ніколи не змирюся з тим, що в цій хаті живуть чужі люди, які й поле мое обробляють, і я плачу, плачу, мов дитина, злизую з губів солоні сльози, і так мені стає легко на душі від того, що хоч на мить вдалося мені відібрати загарбаний людьми мій рідний світ, і що не тріскотить у цю хвилину відеокамера чарівної Ангели, і що добра моя приятелька Ніна не бачить мене нині й не напише про мій теперішній стан ніколи й слова, і хвала тобі, Господи, що я ще маю свій куточок на великій землі, якого можу потайки на мить собі забрати – й не збираюся з ним прощатись.

Нізащо й ніколи.

* * *

10 серпня. Нині розпочався новий тур презентацій мого роману «Вогненні стовпи» й триватиме він, як бачу, довго, може, колись захопить і Східну Україну, на що я не перестаю сподіватися й покладаю великі надії на добрий ефект подібних заходів. Моїй книжці читач повірив – і не тільки в Галичині: пів року тому я мав нагоду переконатися в цьому у Вінниці, куди приїжджав на запрошення голови тамтешньої «Просвіти» Леоніда Філонова. На чотирьох зустрічах із студентами, місцевою творчою інтелігенцією й учителями області я переконався в найголовнішому: зазомбований антиукраїнською пропагандою читач почав розуміти вагу й велич чину Української Повстанської Армії, і недалекий той час, коли весь український народ – від крайнього сходу, півдня, півночі й до західного порубіжжя – гордитиметься жертвністю лицарів, які віддали своє життя за незалежність України, а лайливе слово «бандерівець» набере врешті позитивного змісту й звучатиме не менш гордо, бо має для цього не менш героїчне історичне підґрунтя, ніж почесне звання «гарібальдієць».

А вже що казати про Галичину! Я просто никну від визнань та подяк і дякую Богу за те, що допоміг мені звершити найсвятіше в моєму житті діло, бо що може бути вищою для мене нагородою від вдячного слова старих упівців, яких я, правду кажучи, побоювався, коли писав роман.

Який же я був щасливий, коли в Стрию сотенний Сокіл подарував мені свою мазепинку й сказав: «Читаю вашу книжку й так сверблять мене руки: покласти б ще раз хоч двох енкаведистів!» А в Коломиї вісімдесятип'ятирічний курінний Курява (Павло Федюк) вийшов на сцену, обняв мене й назвав своїм сином...

Сьогодні я поїхав на дводенний книжковий фестиваль «Читай, дивись і слухай українське», який організувала «Просвіта» – до Жидачева.

Мій бадьорий настрій затінювався родинним жалем: моему братові Євгенові сьогодні сповнилось би 76 літ, а вже пів року, як його немає, і не вщухає в моєму серці пекучий біль. Мені тяжко змиритися з тим, що вже ніколи не побачу мого великого друга, незмірно добру людину й непоправного оптиміста, і втішаюся лише тим, що рівно рік тому встиг подарувати Нуськові на його ювілей присвячений йому роман – ще теплий сигнальний примірник. І те осяяне втіхою обличчя мого доброго брата зігріватиме моє серце до кінця життя: радість переможця над, здавалось би, неминучою смертю в концтаборах, гордість звиязця, який всього себе віддав справі нашої Незалежності.

Свій виступ в Жидачеві я й розпочав з розповіді про Євгена, який ретельно консультував мене під час роботи над романом; а втім, я не забув поганьбити Леоніда Кучму, котрий і донині не дозволяє парламентові визнати УПА воюючою стороною у Другій світовій війні – який же парадокс: український президент став найзатятішим ворогом української національної ідеї! Та чи мало схожого відбувалося в нашій історії? Іванець Брюховецький, наприклад, називав себе найнижчим підніжком і вірним холопом Москви! А наш Іванець рік у рік обманює народ демагогічною брехнею про європейський вибір, а насправді щодня здає вроздріб Україну Росії, та збирається віддати й гуртом: московський імператор Путін уже явно простягає руку по Україну й нічтоже сумняшеся пропонує запровадити в так званому «Єдиному економічному просторі» російський рубль... Ми ж мовчимо й мовчки чекаємо наступної осені, сподіваючись вибрати національного Президента... А тим часом в Україні править бал намісник Путіна посол Чорномирдін: цей русотяп недозволено втручається в політичне життя нашої держави – чи то закликає на прес-конференціях не вступати до НАТО, чи нашіптує до вуха президентові, що не варто демонструвати в Україні фільм Юрія Іллєнка «Молитва за гетьмана Мазепу» або відкривати у Львівській картинній галереї присвячену Іванові Мазепі виставку...

Про такі речі я говорю повсюдно, де тільки мені надають трибуну – давно ж, через політичну необхідність, перестав бути письменником-естетом: дозволити собі таку розкіш не маю права. Говорив про це і в Жидачеві, мій виступ не раз переривали схвальні оплески – я володів аудиторією, та не знав, що в залі затаївся ворожий гадючник...

Мені вже потім сказали, що під час мого виступу зайшло до залу кількоро людей, які перемовлялися між собою по-російськи й тихо всілися в передні вільні ряди. Був серед них львівський приватний підприємець родом з Харкова несусвітній графоман Олександр Нагорний, який роздавав сусідам свою поетичну книжечку під глупим заголовком

«Комуноолігархофреніяда». Мушу зацитувати бодай одну строфу з його поеми, щоб читач знав, з ким я мав справу: «Коли тельонок б'ється з дубом, цвірінька з радості ягня, наш Круторіг як вдарить рубя, то й на Олімпі вмере Фігня». Ви, мабуть, уже втямили, що це за поет!.. Дехто з присутніх пам'ятав його з минулих виборів до Верховної Ради України: він шельмував з трибун блок «Наша Україна» й особисто Віктора Ющенка – нині ж прийшов з компанією на наш фестиваль, щоб зірвати цей патріотичний захід.

Отож після мого виступу Нагорний, не питаючи дозволу в голови зібрання, вийшов на сцену й почав паплюжити мене, мовляв я тільки на словах осуджую Президента, а фактично є його апологетом, що у своїх творах я не вивів жодного національного героя, – я сторопів, оскільки таких закидів мені ще не доводилося чути, а зал мовчав чи то не зорієнтований, чи приголомшений.

Та нарешті зірвався крик: людей дійняла образа і за мене, і за них самих, а нахаба стояв і далі обливав мене брудом, він кинув перед мене на стіл свою книжечку, яку я тут же відшпурнув, а тоді вискочили на сцену два дужі хлопці, струтили вниз провокатора, кинулися на нього, і я вмить зрозумів, що цього він і добивався: зараз почнеться мордобій, а завтра жовта преса зарядить повідомленнями, що Іваничук зчинив бучу – і фестиваль, і я будуть скомпрометовані.

Я втихомирив публіку, провокатори вийшли із зали, сіли в свою машину й поїхали – мені ж стало зрозуміло, що нині на Львівщині розпочалася передвиборна президентська кампанія – і що то ще сподіється в Україні до наступної осені!

Не буде легкою боротьба за українську Україну – треба нам мобілізуватися в розумі, непримиренності, але й у вірі, що переможемо: народ, як бачиться, виходить із затишку на плац.

* * *

12 серпня. Стаття про жидачівський фестиваль і про інцидент, який стався під час його проведення, з'явилася сьогодні в газеті «За вільну Україну», автор Богдан Галицький, він же Вовк, відомий у Львові журналіст. Подаю її повністю з різних міркувань: хай читач знає не тільки мою, а й об'єктивну думку свідка, крім того стаття засвідчує характер моїх презентацій, а ще мушу признатися, що мені приємна добра думка людей про мою працю.

«Цвяхом другого фестивального дня, oprіч гарного концерту, стало обговорення книжки «Вогненні стовпи» Романа Іваничука за участю автора. Роман Іванович скромно відмовився від епітетів «великий» та «геніальний», яким одразу ж обдарували його жидачівці, й розповів історію створення роману. Колись, ще школярем, у зошиті написав він оповідь про УПА. Того зошита знайшли чекісти, і їхній лейтенант, потрясаючи ним над головою, пообіцяв ще вернутися. Однак був убитий того самого дня. Подальша доля

зошита невідома, але тепер, після багатьох років, збагачений життєвим і творчим досвідом, Роман Іваничук повернувся до теми, і так з'явилися «Вогненні стовпи». Це історія героїчної боротьби українців за незалежність, виснажливих і кровопролитних битв на два, а фактично, якщо врахувати польський, – на три фронти, наголосив Іваничук. Ту історію авторові допоміг написати старший брат, що воював в УПА і був чи не найкращим консультантом. На думку Романа Іваничука, твір особливо потрібен на сході України, де автора ще недавно погірдливо називала бандерівцем. Рух опору українців не мав аналогів, бо в інших країнах опирався на підтримку своєї держави, – наша ж УПА була воістину народним формуванням, і народ піднявся до усвідомлення необхідності годувати й зодягати свою армію.

Не обійшлося й без ложки дьогтю у загалом щирому й теплому вшануванні 74-літнього метра української літератури. Книговидавець зі Львова Олександр Нагорний звинуватив Іваничука у колишній підтримці президента Кучми і в тому, що депутат Іваничук проголосував за Конституцію, яка відкинула ідею державної ідеології. (За неї я не голосував, бо на той час вже не був депутатом, й аж ніяк наша Конституція не відкидає державної ідеології. – Р. І.) За це був нагороджений звинувачувальним словом «провокатор» з уст самого Іваничука та зневагою зали і миттю позбавлений слова.

Натомість Остап Федоришин наполягає на величчі Іваничука, стверджуючи, що в Україні немає кращого історичного романіста, на творах якого виховалося кілька поколінь українських патріотів. І з цим не можна не погодитись. До речі, депутат Остап Федоришин пообіцяв утішеній аудиторії, що при формуванні бюджету наступного року доможеться фінансування нового Іваничукового роману».

* * *

25 серпня. Напередодні нашого найвеличнішого державного й національного свята – Дня Незалежності затлінилася в пресі й на телебаченні безсоромна кампанія із знайомим більшовицьким душком, про яку й не випадало б нині згадувати, якби вона не мала, як і безліч інших заходів діючої нині влади, антиукраїнського підґрунтя, – навколо щорічного сходження Віктора Ющенка на Говерлу, мовляв, той безшабашний натовп «нашоукраїнців», що супроводжує свого лідера на пік Карпат, нищить рослинність, залишає після себе гори сміття – тож треба шкідливу традицію заборонити.

Можна б і посміятися з такої фальшивої запопадливості в ім'я екології, адже ющенківські походи на Говерлу завжди відзначалися святковою організованістю й чистотою, мало того, учасники сходжень щоразу виділяли з-поміж себе службу, яка зачищувала сміття тисяч туристів, а ще й відмивала блюзнірські написи на хресті, поставленому на вершині Говерли в честь Незалежності.

Та що й говорити: боротьба нинішньої влади з Ющенком розпочалася давно – хто не

пам'ятав тих лжевідоziv, випущених мільйонними тиражами і вкинутих – ким?! – у поштові скриньки: на листівках не було ні підпису Ющенка, ані жодних вихідних даних, зате текст ряснів самовеличальними висловами («Я – символ нації, я – вождь»); фальшивки були надто прозорі, однак ніхто не шукав їхніх авторів, щоб притягнути до відповідальності за образу честі народного депутата.

Ми ще не знаємо, до якого нахабства, а може, й злочинів, дійдуть медведчукісти, в котрих тремтять коліна на саму лише думку, що народ обере Ющенка президентом України, адже тоді їх не тільки відженуть від державного корита, а й не одного притягнуть до кримінальної відповідальності за обкрадання держави. І таки мають чого боятися панове-олігархи, адже рейтинг Ющенка незмінно стабільний і перевищує в кілька разів рейтинг усіх провладних політичних діячів, разом із Кучмою: як при такому співвідношенні сил, без фальсифікацій і терору, може програти Віктор Ющенко на виборах?

Та залишатися тільки зі своєю доброю вірою не маємо права: агітація за нашого кандидата в президенти мусить стати щоденною роботою, й буде вона нерівною й нелегкою, адже в руках противників – могутній адмінресурс, гроші, засоби інформації і – щонайнебезпечніше – цензура, яка щодня все нахабніше й сіє серед людей страх.

22 серпня голова обласної ради запросив мене виступити на урочистій сесії, хоч добре знав, що я виступаю гостро і конкретно. Виступаючи, я називав прізвища, чого не дозволив собі ні один промовець: посла Російської Федерації в Україні Чорномирдіна, який втручається у внутрішні справи нашої держави й давно заслуговує на статус *persona non grata*, міністрів Азарова й Смирнова, котрі порушують Конституцію й ображають український народ, користуючись на службі іноземною мовою, Леоніда Кучму, який – ну це вже сміх і гріх! – пропонує нову конституційну реформу, бо попередня потерпіла фіаско, й полягає вона в тому, щоб Президента вибирав не народ, а парламент. Й такий проект реформи запропонував вчорашній союзник Ющенка Олександр Мороз. А Голова Верховної Ради Литвин уже наперед підрахував голоси, мовляв, пропоновані зміни будуть підтримані конституційною більшістю, й кандидатом на найвищу посаду в державі стане ставленик нинішнього президента, а фактично – сірого кардинала Медведчука, якщо й не сам Медведчук... Велика загроза нависла над Україною – про це я й сказав з високої трибуни. І сталося те, чого можна було сподіватися: у вечірньому телерепортажі мій виступ цензура зняла... Пам'ятаймо, нам уже перекривають кисень!

Закінчився дванадцятирічний цикл нашої Незалежності – число вельми символічне, і тринадцятий рік має увінчатися перемогою української України – інакше нашій державі загрожує катастрофа; тихе й планомірне нищення української самостійності не може тривати далі.

Такі невеселі думки діймали мене під час цьогогорічних святкувань Незалежності, й гірко ставало на душі: коли ж то нарешті в день нашого свята ми заговоримо по-святковому?

Та, видно, ще не настала пора. Кучма у своїй промові в палаці «Україна» просто-таки блюзнірив, називаючи нинішній трагічний стан держави розквітом, ще й вихвалявся, що до цього «розквіту» спричинився він сам.

А таки спричинився! Його турбує не добробут народу, а власна авторитарна влада – бо чим він гірший від Лукашенка чи Ніязова? – і за ману тієї безконтрольної влади довів Україну, яка потенційно могла б стати найрозвинутішою країною в Європі, до крайнього зубожіння... Це він винен за жалюгідний стан Збройних сил, коли під час навчань одна ракета влучає в житловий будинок, а друга збиває чужий літак; що громадяни його держави порпаються в смітниках або продають за кордоном і працю, і тіло, що Лазаренка саме він призначив прем'єром, нагородив орденами, ще й допоміг злочинцеві втекти до Америки, де його притягнули до кримінальної відповідальності за казнокрадство; це він заплямував Україну касетними та іншими скандалами; це він дозволив державним міністрам зневажати державну мову; він визнав панівною в Україні чужу Церкву; це він без упину маніпулює, як би незаконно продовжити своє перебування при владі, – і байдуже йому до того, що українські громадяни ненавидять його й соромляться за нього.

Не посипаю попелом голови, залишаюся й надалі оптимістом, бо як мені ним не бути, коли я маю можливість щоденно усвідомлювати, що з десятків поколінь нашого народу мое – мое! – діждалося Незалежності. І я знаю: недалекий той час, коли чуже сміття виметемо з нашої землі.

На святковому концерті у Львові мені випало сидіти поруч зі славетним столітнім Маестро Миколою Колессою. Я привітався з ним, він довго до мене приглядався й коли нарешті упізнав, поклав свою тремтячу руку на мое зап'ястя й промовив тихо: «Все буде добре, пане Романе, не журіться...»

* * *

За кілька днів розпочнеться новий навчальний рік, і я знову, вже в десятий раз, зайду зі святково-тривожним відчуттям до Франкового університету, й мене привітає незнайома, молода стоголова аудиторія, якій я віддам частку своїх знань, добра й любові до науки... І коли б мене хтось запитав, яке заняття, крім письменницького, для мене найцікавіше, я без вагань відповів би: викладацька праця у Львівському університеті, з яким сплелось все мое самостійне життя – з труднощами, кривдами й визнаннями.

Не можу при цій нагоді не згадати добрим словом ректора нашої аїма матер, великого мого приятеля й керівника, професора Івана Олександровича Вакарчука, який запросив мене на роботу в найповажнішому в Україні вищому навчальному закладі. Звідки мене колись аж двічі відраховували, а я таки вперто вертався до нього то як студент, то як викладач.

За весь час моєї дотичності до Львівського національного університету імені Івана Франка

мені довелося пізнати шістьох ректорів: Білінкевича, якому не сподобався підкарпатський хлопець у вишиванці, й він підступно викреслив мене зі списку студентів геологічного факультету; Савіна, який звинуватив мене, тоді вже студента філфаку, в антирадянській поведінці, і я опинився на вулиці, загрожений арештом, однак щасливо заховався на службі в армії; Максимовича і Чугайова, які не дозволяли мені зустрічатися зі студентами, коли я вже став письменником, – і двох світлих особистостей: Євгена Лазаренка, при якому я таки закінчив університетське навчання, й – Івана Вакарчука.

Ректори Лазаренко і Вакарчук – кожен у свій час – ставили університет на найвищий науковий рівень. Лазаренко за українізацію університету був звільнений з роботи – такий фінал діяльності національного ректора був зовсім закономірний, та парадоксальним є те, що Вакарчук, якому випало ректорувати за незалежної України, зазнав диких цькувань від «рідної» влади – теж за національну принциповість: він відмовився підтримувати владну камарилью на останніх виборах до Верховної Ради і став, нехай і пасивно, на бік блоку Віктора Ющенка «Наша Україна».

Спочатку мені не вірилося, що подібне хамське ставлення з боку місцевої влади до однієї з найзнаковіших фігур Львова взагалі може мати місце: я був прикро вражений, коли на одній зі святкових академій в Оперному театрі побачив І. Вакарчука у вісімнадцятому ряді, звідки ні чути, ні видно, – в такий спосіб губернатор області М. Гладій спонукував непокірного ректора до послуху. Та це ще могло здатися випадковим недоглядом адміністративних служб, проте слідом за цим випадком трапилася подія, яка до краю обурила львів'ян...

9 вересня 2001 року лив холодний дощ, проте в цей день, як і кожної осені, я вибрався до Нагуевич на Франкове свято – 145-річчя від дня народження Каменяра. Добрався автобусом, якого надав ювілейний франківський комітет Спілці письменників для п'ятнадцяти персонально названих її членів. Чому саме п'ятнадцяти – не знаю. Львівський національний університет подібної «квоти» не мав. Це було для мене дуже дивним, бо щороку, а надто на круглі дати, університет завше організовував наукові конференції, франківські читання з виїздами в Нагуевичі, Криворівню, Борислав, Дрогобич...

У Нагуевичах я не побачив на святковій трибуні жодного працівника університету, не почув виступу ректора і був прикро вражений, коли уздрів поруч, серед стиску людей, його Магніфіценцію, який приїхав до Франка приватно.

Знову подумав, що зайшла помилка... Але в якій епосі б, домислювався потім, міг випасти з поля уваги організаторів Франкового свята Львівський національний університет імені Івана Франка? Всім відомо, що в цьому навчальному закладі плідно працює Інститут франкознавства, що тут регулярно проводять франківські читання, а дипломанти та дисертанти захищають свої наукові праці за творчістю Каменяра.

І мені стало гірко, бо згадався факт: колись Івана Франка не допустили до викладання у

Львівському університеті, а сьогодні, схоже, не допускають університет до святкування свого патрона.

На трибуні під парасольками стояли представники провладних партій, тож подумав я собі: невже й Франка залучили до передвиборчої кампанії? Або – чи для того, щоб Львівський національний університет мав право брати участь у Франкіані, треба, аби Вчена рада на чолі з ректором вступила гурмою до блоку партій «ЗаЄДУ»?

Писав Франко у статті «Поза межами можливого»: «Усе, що йде поза рами нації, – се або фарисейство людей, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді парадними фразами прикрити своє духовне відчуження від рідної нації».

Цього дня «поза рамами» свята в Нагуевичах опинився університет імені Івана Франка, і я усвідомив нарешті, що це не прикрий недогляд, а навмисне ігнорування.

Про цей інцидент я написав невелику статтю для газети «За вільну Україну». Якось, уже після її опублікування, сказав мені заступник голови обласної держадміністрації пан Герич: «Нам варто б поговорити з вами тет-а-тет». Я відповів: «Не маю нічого проти, ви мене завжди можете знайти на кафедрі української літератури в університеті». Звичайно, він мене не шукав: йому хотілося по-більшовицьки викликати Іваничука «на килимок»?

Ця пригода, як і попередня, була лише початком митарств нашого ректора. 14 жовтня минулого року, на свято Покрови, в театрі імені Марії Заньковецької відбулася перша презентація мого роману «Вогненні стовпи», й виступив на ній із хвальним словом Іван Олександрович, чим зробив мені велику честь. І ось увечері йде телерепортаж із презентації, я уважно дивлюся й очам своїм не вірю: виступ ректора вирізали!

До краю обурений, я зателефонував на телестудію, мене заспокоїли, мовляв, трапилася – знову! – помилка, і на повторній передачі вже виступав професор Вакарчук...

Та врешті настав пік цькувань ректора.

У першій половині нинішнього року закінчилась друга каденція Вакарчукового ректорства, й мав він право взяти участь у третьому конкурсі. Іван Олександрович подав заяву, однак Міністерство освіти зігнорувало її й незаконно звільнило ректора з посади виконувача обов'язків, тим самим позбавляючи права брати участь у конкурсі. Одночасно в поштових скриньках, і в моїй теж, з'являються анонімні газетки, достоту такі, як і «ющенківські відозви», у яких шельмують особу ректора. Всім стало зрозуміло, що його хочуть позбутися, вже називають і прізвища претендентів, в університеті наростає тихий протест.

І враз несподівано вибухає голосний бунт – із середовища студентства, про яке давно вже зневажливо говорили як про пасивну масу – минули, мовляв, часи, коли студенти виходили на брук...

А ні! І втішилися ми й запишалися тим, що протестантський дух студентства не занепав, і впевнився львівський люд ще раз, що в критичний момент вийдуть наші діти на політичні акції!

Це трапилося у квітні. Одного ранку я йшов на лекції в університет і на своє превелике здивування і вітиху побачив біля пам'ятника Іванові Франку студентський натовп, який з кожною хвилиною наростав, розповзався по алеях парку – тисячі людей залили весь квартал від вулиці Міцкевича до Січових Стрільців – й мені згадалися маніфестації кінця 1980-х років, коли у Львові розпочалася національна революція.

Студенти без угаву скандували «Ва-кар-чук, Ва-карчук!», і мусило ректорові бути втішно за любов до нього; організатори мітингу переймали один від одного мегафон й оголошували на все місто, що інший ректор ніколи не увійде до університету, а коли Міністерство не відкличе ганебного наказу, студентські маніфестації заллють усю Україну... Мітинг тривав доти, поки з Києва не прийшло повідомлення, що професор Вакарчук допущений до участі в конкурсі на заміщення ректорської посади.

У червні відбувся безальтернативний конкурс – Вакарчука обрали майже одностайно. І тоді я впевнився, що й на президентських виборах восени 2004 року наше студентство повною мірою вирішуватиме долю держави...

Сьогодні 1 вересня. На площі, де весною вирувала протестна студентська маніфестація, стоять шеренги першокурсників, і наш славний ректор Іван Вакарчук благословить їх на дорогу в науку.

А я стою на трибуні й діймає мене туга: це ж останній – десятий рік моєї праці в університеті, і я болісно передчуваю, як мені бракуватиме в подальшому житті тих стоголових молодих аудиторій!

* * *

8 вересня. Вчора відбулося неабияке для мене свято: фундація Омеляна й Тетяни Антоновичів, українських меценатів із США, вручила мені свою престижну Нагороду – чи як жартують у Львові – «малу Нобелівську премію» «за вагому творчу працю, сповнену національної гідності у важких умовах політичної дійсності», – цитую формулювання у врученому мені документі.

Велика випала мені честь!

Крім мене цією ж премією був нагороджений і Микола Рябчук. Церемонія вручення Нагород відбулася у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника – до блиску

відреставрованої коштами щедрого мецената – дев'яносторічного пана Омеляна. З Києва приїхав на свято мій добрий приятель Микола Жулинський, член комітету Фундації, який ще десять років тому напроорокував, що я цю нагороду доконче отримаю. Й нарешті сталося...

Позавчора пан Омелян запросив мене до свого рідного міста Долини, де – теж за його кошти – завершилося будівництво Музею Бойківщини, і я до безміри захоплювався щедрістю шановного Мецената, який посвятив своє життя для збагачення національної культури. І думав: коли ж то ми нарешті дочекаємося того часу, щоб на українському материку – на місці нинішніх нуворишів, які обікрали державу й тремтять зі страху перед тюрмою, – вирости новітні Чикаленки, Харитоненки, Терещенки і, зрештою, Антоновичі та Яцики?

...Між мною і М. Рябчуком щирої розмови не відбулося. Та Бог з ним – ми ж таки порозумілися письмово, то, може, й не треба усно вияснити стосунків – досить того, що його і моя промови на святі цікаво доповнили одна одну: промовці висловили позицію двох поколінь – різних і водночас тісно споріднених ментальністю й поглядом на українську культуру, яка формується нині як новітня субстанція на зламі епох.

Я так і назвав свою доповідь «На зламі епох» і пропоную її читачеві: може, когось зацікавить мое естетичне й ідейне кредо.

«Трете тисячоліття, яке в нашій молодості здавалося віддаленим в неозорі часові простори, прийшло нарешті й стрімко розпанується на землі. І нам, сторопілим від давносподіваної несподіванки, не залишається нічого іншого, як натужно думати: а що нас чекає в новій епосі і як маємо себе повести в ній?

Та спершу мусимо поміркувати, що слід залишити в тисячолітті прожитому – назавше, як непотрібний баласт? Передусім – руїни розваленої імперії з її склеротичними речниками, які аніруш не хочуть переходити в нову епоху, а, власне кажучи, не можуть, бо з народженням нових держав, у тому числі й України, закінчився їхній час.

А ще: у двадцять першому столітті людство повинно позбутися породжених рабством гріхів – зради, покори, ксенофобії, віроломства, незгідливості – змити їх із себе, як хрещенням змивається з немовляти первородний гріх...

І тоді настане рай на землі? Не роблю собі таких рожевих ілюзій: нова епоха народить нову цивілізацію, яку в пелюшках вразять ще не знані людству бацили – з невичерпної скриньки Пандори. Проте думається: нова епоха, навчена моторошним досвідом попереднього століття, не допустить більше на землю тоталітарної диявольщини, і дамбою, яка спинятиме стоки червоної, коричневої чи то зеленої скверни, стане культура,

створена на найвищому рівні новітнього людського розвитку.

Наступному поколінню, яке формуватиме начало нової епохи, треба пам'ятати: антикультура, що її несе в собі навіть найдемократичніша цивілізація, невпинно нівелює національні грані духовного життя, руйнує набутки народних традицій, створює маскультуру, яка здебільшого не є національною, підмінює романтизм практицизмом, зневажає ідеалізм, притлумлює ініціативу, гнучкість і винахідливість людського мозку: з одного боку, народжує поодиноких вчених, які створюють думаючі машини, а з другого – бездумну масу фахівців, які не знають навіть таблички множення... Усі цивілізації – посестри, й відрізняються вони часто-густо зовнішньою машкарою: одна одягається в смокінг, а інша в шкірянку з портупеями, одна керується холодним практицизмом, друга – жорстокістю, але і та, й інша однаково руйнують національну ідентичність.

Тож закликаю молоде покоління, яке житиме в третьому тисячолітті, щоб, не гаючись, ставало воно за верстати й починало ткати матерію, з якої можна буде пошити гамівну сорочку для майбутньої цивілізації.

Такою сорочкою має стати література. Та пошити її треба модно, не за старим кроєм – проте на традиційно-національній канві.

...Добре знаю: будь-яка праця, зокрема й письменницька, виправдовує себе лише тоді, коли додає до людського існування бодай дрібку нового смислу.

Мене огортає сумнів, чи вдалося мені цього досягти, я беру зі стелажа томи моїх книг, продумую зміст кожної і запитую себе: якою ж новизною я збагатив духовний світ мого читача? Інформацією, фактажем, політичним підтекстом, мистецькими знахідками, ліричністю, темпераментом фрази, лаконічністю мови, витворною стилістикою?

Може, й цим. Проте усвідомлюю, що над усіма переліченими категоріями мала б вивищуватись одна, універсальна, яка б їх узагальнила й підвела до одного поняття – краса мислі!

Мисль повинна бути гармонійною, схожою на мудру і вродливу жінку, й коли природа зненацька витворить такий величний симбіоз, хто ж тоді встоїть перед всемогутнім дивом, хто не потрапить у залежність від нього, хто, пізнавши його, не збагне нової грані життєвого смислу? Я закінчив свій буйний, тривалий і виснажливий танок, що, немов гуцульський аркан, загнав мене до сьомого поту, і я, знеможений, віддихаюся й продумую весь рисунок танцю від початку до кінця й найбільше сумніваюся у вдалості його початку. Чи варто було пускатися в крутіз із вимахом бойового топірця, символізуючи цим битву і кровопролиття, чи не розминувся я, танцюючи, із сутністю мистецтва – образом краси землі та її природи, завжди доцільної й мудрої, з якою я від народження злитий, і тому мав би стати її речником, а не апологетом суєти земних істот, котрі ту природу безжально тратують, – чи не краще було розпочати свій «аркан» з ліричних ритмів? Бо хто такий

письменник: протоколіст подій, учасник битв чи передовсім естет? Котра з цих сутностей стоїть найближче до мистецтва, яке я обрав своїм фахом і безнастанно наповнював ним своє життя?

Та ба... Не ми вибирали для себе найзручнішу позицію в праці й боротьбі – нас обставини заганяли в той чи інший окіп. Інстинкт національного самозбереження примушував нас проникати передовсім у політичні проблеми, а те, що належало до сфери прекрасного, доволі часто проростало в наших творах поза авторською волею, немов ті не засіяні господарем волошки й польові маки серед пшеничних ланів. І мені здається, що настала нині найвища пора вивести з маргінесу справжню красу, без якої ми залишилися нецікаві й прісні, немов маца; мусимо нарешті звільнитися від політичної заангажованості й показати світові не лише вартість нашої землі й людей, а насамперед їхню вроду – неповторну, оригінальну, за якою розпізнавали б нас чужинці серед різномасної юрби народів – достоту, як фаховий колекціонер безпомилково запримічує в піраміді розмаїтих писанок космацький дивотвір.

Зробити це тепер відносно легко. За окупації чесні письменники, які постановили не йти на компроміс з ворогом, підписували контракт із власним сумлінням; нинішні умови договору з самим собою набагато сприятливіші, оскільки відпала спокуса полегшувати своє життя ціною угоди, а сповідування ідей мистецької самодостатності ніхто вже сьогодні не вважає відступництвом, втечею з поля бою – є воно нормальним чинником творення високої штуки...

Я так багато написав про неволю України, про боротьбу нашої нації за свободу, я увібрав у підтекст своїх історичних романів люту ненависть до окупантів, а скільки їм послав проклять – та від одного лише мала б настигнути ворога найтяжча кара – і як мало присвятив уваги красі рідної землі! Я хотів би тепер, якщо в мене залишилося хоч трохи часу, написати такий твір, щоб навіть ескімос, прочитавши його, мусив би палко полюбити мій край.

І хотів би теж, щоб віднині і назавше поняття батьківщина, Україна не будили більше почуття болю, втрати, жадоби помсти, а явилися людям знаменням неповторної краси, яка є вінцем вільного народу. Я прагну, щоб надалі надія не межувала в нас з відчаєм приреченого, а була позитивним станом нашого духу...

Українська держава зможе по-справжньому утвердитися в світі передовсім духовністю – не схожою на інші, а тому й цікавою, адже матеріальним достатком Європу нині не здивуєш. Культура – то єдина неординарна, виняткова сила нашого народу, яка зараз перебуває в стані стиснутої пружини перед вивільненням. У здеморалізованому світі, в якому за вбивство однієї людини карають смертю або довічним ув'язненням, а за знищення цілого народу винагороджують званням президента, коли виведені з єгипетської неволі народи почали молитися до золотого теляти, а вартість найвищої моральної категорії – любові до батьківщини – вимірюється чистоганом, коли втомлені нестатками люди проклинають

власну свободу і кари Божої не бояться, – крізь таку непроглядь пробивається величний образ гармонійної природи, як зразок для культури, за допомогою якої ми спроможні стати на прою як з власним дегенератством, так і з чужинецькою зажерливістю.

Я прагну намалювати Україну, мов наречену у вінку, бо таки нема на світі красивішої землі, ніж наша, й тамую при тому в серці лютий біль від усвідомлення, що моя нація вийшла з неволі хворою, з гнійними фурункулами на тілі, й невідомо, скільки треба часу, щоб її вилікувати, а якими ліками задопомогти? І неомильно стверджую: немає кращого засобу для оздоровлення нації, як її уподібнення красі природи, що витворилась на нашій землі для вічного життя у слові... Проте часом страх діймає душу, що ті сили, які змогли б відпустити пружину, зникають із національного овиду або нидіють дома у непроглядному песимізмі, й благословенні миті, в які міг би статися вибух культури, нечутно проминають, і може трапитися й таке, що пружина в стиснутому стані проїється згодом іржею.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=66747358&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.